

RİSÂLETÜ'N-NUSHİYYE'DE GEÇEN debit- FİİLİ ÜZERİNE BİR NOT

Mehmet AYDIN*

Yunus Emre'nin Risaaetü'n-Nushiyye adlı eserinin baş tarafında debit- **دابتدی** şeklinde bir fiil vardır.⁽¹⁾ Bu kelime, Tarama Sözlüğü'nde «dep- retmek, kımıldatmak» diye anlamlandırılmıştır. Aynı kelimeye Abdülbaki Gölpınarlı, Yunus Emre Risalat al-Nushiyye isimli eserinin sözlük bölümünde hiç yer vermemiştir.

Bir kelimeyi doğru anlamlandırabilmek için, hiç şüphesiz, kullanıldığı kontekse bakmak gerekir. Tarama Sözlüğü'nde sadece kelimenin geçtiği beyit konteks olarak kabul edilmiştir. Bir bakıma beyit kelimenin kontek- sidir :

«Yél gelip ardınca debitdi anı
Andan oldu cism-i Âdem bil bunı
(Yunus. XIII-XIV. 1)»⁽²⁾

Ancak, sadece kelimenin geçtiği beyit, bazen o kelimeyi doğru an- lamlandırmamıza yetmeyebilir. Böyle olunca, metnin daha büyük bir bölü- münü konteks olarak kullanmak lazımdır. Zaten konteks (bağlam=çevre): Bir dili birimini çevreleyen, ondan önce ya da sonra gelen, bir çok du- rumda söz konusu birimi etkileyen, onun anlamını, değerini belirleyen bi- rim ya da birimler bütünüdür.⁽³⁾

«Topragıla suyu bünyâd eyledi
Ana âdem dimeği ad eyledi
Yél gelip ardında debitdi anı
Andan oldu cism-i Âdem bil bunı
Od dahı geldi vü kızdırdı anı
Çünkü kızdı cisme ulaşdı canı».

(*) Ondokuz Mayıs Üniy. Eğitim Fak. Türk Dili ve Ed. Bölümü Arş. Görv.

(1) Abdülbaki GÖLPINARLI, Yunus Emre Risalat al-Nushiyye ve Divân, Eski- şehir Turizm ve Tanıtma Derneği Yayını, Eskişehir 1965, Tıpkı Basım, s. 2.

(2) Tarama Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, C. II. Ankara 1965, s. 1034.

(3) Berke VARDAR, Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü, ABC Kitabevi, İs- tanbul 1988, s. 34.

Bu üç beyitten hareket ederek **debit-** fiilini doğru anlamlandırmak zor olmasa gerekir. Açıkça görüldüğü gibi, burada anlatılan insan (Âdem)'in yaratılışı hâdisesidir: «Toprakla su insana teeml yapılmış, sonra da yel (rüzgar) gelip bu karışımı kurutmuştur. Arkasından da od (ateş) kızdırmış ve cisme can gelmiştir.» Fizik olarak, cansız bir nesnenin, dıştan bir etki olmaksızın, hareket edebilmesi mümkün değildir. Ayrıca rüzgar (yel) sadece hareket ettirmez; aynı zamanda kurutur. Zaten insan (Âdem)'in hareket etmek için yele, yani rüzgara ihtiyacı olduğu da söylenemez.

depî- fiiline Derleme Sözlüğü'nün verdiği anlam: «Az nemli olan şey kurumaya yüz tutmak: Astığım çamaşırlar depimiş. (Yavadı, Yeveli Mesudiye -Or.; Turgut -Muğ.)» şeklindedir.(*) Aynı kelimenin, **depük**, **depî-**, **depit-** şekilleriyle, Orta Karadeniz Ağzları'nda bolca kullanıldığını soruşturmalarımız neticesinde tesbit ettik. **depî-** «kurumak», **depit-** «kurutmak», **depük** «kuru, ıslak olmayan (toprak)» anlamlarıyla aynı kelime karşımıza çıkmaktadır. Derleme Sözlüğü'nde de **depik** kelimesi «kuru ve basılmış toprak» şeklinde mânâlandırılmıştır.

Öyle anlaşılıyor ki, Risaletü'n-Nushiyye'deki **depit-** kelimesinin anlamı «ıslak olan bir şeyi kurutmak» şeklinde düzeltilmelidir. Zira, burada sözkonusu olan hareket ettirmek değil, kurutmaktır.

depit- kelimesi, **dep-** fiil tabanından **dep-i-t-** şeklinde türetilmiştir. Aynı şekilde **depük/depik** de bu fiilden türemiş isimdir. Kelime tabanının, yani **dep-** fiilinin temel anlamı «basmak, katılaştırmak için çiğnemek»tir. Bu fiilin müştakları olan **depî-**, **depit-**; **depik** kelimeleri anlam kaymasına uğrayarak «kuru-, kurut-; kuru» anlamlarını kazanmıştır.

Bir de bu kelimeyi **debitdi** mi, yoksa **depitdi** okumak gerektiği husûsu bir problem olarak karşımızda durmaktadır. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde p ve b sesleri genellikle tek bir (پ) işaretiyle karşılanmaktadır.

Biz, bu kelimenin **depitdi** biçiminde okunması gerektiği kanaatindeyiz. Çünkü, Eski Anadolu Türkçesi'ndeki şekilleri devam ettiren Anadolu Ağzlarında kelime **depî-**, **depit-** şeklindedir.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinin hem okunuşu hem de anlamlandırılışı husûsunda dikkatli olmamız gerekir. Ayrıca bu metinler üzerinde çalışırken Anadolu Ağzlarından derlenen malzemenin de gözönünde bulundurulması lazımdır.

(4) Derleme Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, C. IV. Ankara 1969, s. 1429.